

Osvrti i kritike

Ivan Božilov, *България и Дубровник. Договорът от 1253г. (В'гария и Дубровник. Договорът от 1253. г.)*. Sofija: IK "Gutenberg", 2010, 121 str.

Istaknuti bugarski povjesničar Ivan Božilov svoj opsežan znanstveni opus nadopunio je knjigom o odnosima Dubrovačke općine i Bugarske u 13. stoljeću, naslovljenom "Bugarska i Dubrovnik", s podnaslovom "Dogovor iz g. 1253." Knjiga još nije prevedena na hrvatski jezik, pa je ovaj prikaz napisan na temelju bugarskog izvornika. U uvodnom dijelu svoje knjige I. Božilov izražava divljenje prema povijesti Dubrovačke općine i kasnije Dubrovačke Republike, ali također i divljenje prema gradu Dubrovniku kao arhitektonskom biseru na jadranskoj obali. Podsjeća čitatelje da su izvori za istraživanje odnosa između Dubrovnika i Bugarske vrlo oskudni. Među dubrovačkim autorima u razdoblju od 16. do 18. stoljeća koji su u svojim djelima pisali o srednjovjekovnoj Bugarskoj te o bugarsko-dubrovačkim odnosima navodi Mavra Orbinija, Jakova Lukarevića i Džona Rastića. Ističe da Jakov Lukarević prvi spominje povlasticu bugarskog cara Ivana II. Asena Dubrovčanima, te da je prvo djelo koje je korišteno kao izvor za povijesno istraživanje dogovora iz 1253. između Bugarskog Carstva i Dubrovačke općine bilo djelo Džona Rastića. Napominje da je istraživanje dubrovačko-bugarskih odnosa otežano zbog nepostojanja sustavne bugarske srednjovjekovne historiografije. Smatra da isključivo istraživanje izvora u Dubrovačkom arhivu rezultira jednostranim pristupom bugarsko-dubrovačkim odnosima, u kojemu je bugarska strana redovito pasivni čimbenik. Budući da suvremena bugarska medievistika nije posvetila znatniju pozornost dogovoru iz 1253, autor knjige zaključuje da im tek predstoji potanko istraživanje tog sporazuma.

Knjiga je podijeljena u dvije cjeline. U prvoj se analiziraju različiti međunarodni ugovori srednjovjekovne Bugarske. Napominje se da je srednjovjekovna Bugarska, poput mnogih drugih srednjovjekovnih država, uglavnom sklapala bilateralne sporazume. Autor smatra da je vrlo teško

istraživati međunarodne sporazume koje je bugarska država sklapala od kraja 7. do kraja 14. stoljeća. Budući da je srednjovjekovna Bugarska bila izložena vojnoj agresiji, razaranja, paležu, mnogi dragocjeni zapisi zauvijek su uništeni. Zbog toga su kasniji istraživači ostali bez dragocjenih povijesnih vrela. Uzimajući u obzir tu činjenicu, povjesničar I. Božilov zaključuje kako preostaju samo dvije mogućnosti da se pronikne u bugarsko srednjovjekovlje i istraže bugarski međunarodni sporazumi. Prva je mogućnost istraživanje konkretnih povijesnih izvora pohranjenih u arhivima u Vatikanu, Genovi, Veneciji i Dubrovniku. Druga je mogućnost istraživanje bugarske narodne književnosti i razmatranje tema i motiva u toj književnosti koji se odnose na bugarsku srednjovjekovnu povijest. Najplodonosnijim pak smatra istraživanje bugarsko-bizantskih odnosa, i to zahvaljujući iscrpnoj bizantskoj historiografiji.

Nakon tog općeg razmatranja slijede analize konkretnih međunarodnih ugovora srednjovjekovne Bugarske. Riječ je o iscrpnom pregledu mirovnih sporazuma, od kojih će u ovom prikazu biti izdvojeni tek poneki. Ugovori se analiziraju kronološkim redoslijedom, počevši od druge polovice 7. stoljeća, tj. od godine 681. nadalje. Među opisanim ugovorima vrlo je zanimljiv onaj između Bizanta i Bugarske iz godine 716, koji uključuje utvrđivanje državne granice između tih zemalja. U njemu se spominje mogućnost komunikacije Bugara koji žive u bizantskoj državi s matičnom zemljom, što pokazuje da u Bugarskoj već početkom 8. stoljeća postoji zanimanje, pa i briga na državnoj razini za Bugare koji žive u susjednoj zemlji, izvan bugarskih državnih granica. Ta odgovornost za vlastiti narod u dijaspori nastavila se tijekom idućih stoljeća sve do danas, kad Bugari pokazuju veliku brigu za svoju manjinu, osobito u državama istočne i srednje Europe. U spomenutom sporazumu iz 8. stoljeća Bugari koji žive u bizantskoj državi vide se kao most između Bugarske i Bizanta. Takav pristup i s današnjeg se aspekta može smatrati modernim pristupom manjinskoj zajednici. Božilov ističe važnost spomenutog ugovora iz 716. i zbog utvrđivanja granica s Trakijom te zbog trgovinske klauzule.

Među analiziranim ugovorima izdvajamo još mirovni sporazum iz godine 816, koji je označio kraj ozbiljnog ratnog sukoba između Bugarske i Bizanta. Božilov smatra da bizantski historiografi nisu bili blagonakloni prema tom sporazumu. Predložio ga je 811. godine bugarski kan Krum u Pliski (tadašnjoj bugarskoj prijestolnici). Budući da je Krum, nakon niza uspješnih vojnih operacija, umro 814, spomenuti mirovni sporazum sklopio je njegov nasljednik Omurtag. Božilov napominje da nije jednostavno utvrditi točan datum kad je sporazum sklopljen, ali dosadašnja istraživanja upućuju na zaključak da je to bilo navedene 816.

Značajan je i mirovni sporazum iz 863, nakon kojega je Bugarska kristijanizirana, ali je, zajedno s pokrštavanjem, jačao i bizantski utjecaj. Naime, uloga Carigrada u kristijanizaciji Bugarske bila je vrlo značajna, što Božilov smatra velikim bizantskim uspjehom u odnosu na Bugarsku.

Posebno je zanimljiv sporazum koji se sklapao od 1203. do 1204. godine. To je doba zabilježeno kao doba najboljih odnosa između Rima i srednjovjekovne Bugarske. Bilo je to za pape Inocencija III. i tadašnjeg vladara Bugarske Kalojana, koji je stolovao u Trnovu (bugarskoj prijestolnici u tom razdoblju). Tijekom nekoliko godina (od 1199. pa nadalje) razmijenjen je veliki broj pisama na relaciji Rim - Bugarska. Papa je poslao osam pisama Kalojanu i šest pisama arhiepiskopu Vasiliju, a primio je pet pisama od Kalojana i četiri od Vasilija. Bugarski vladar nije želio biti ovisan o Bizantu, pa mu je zato bila važna povezanost s Rimom. Očekivao je papinu podršku u svojim nastojanjima da Crkvu u Bugarskoj učini neovisnom od Bizanta. Zbog toga Božilov to razdoblje bugarske srednjovjekovne povijesti smatra vrlo zanimljivim. Opisuje ga kao razdoblje diplomatskog nadmudrivanja. Naime, Kalojan je želio da mu papa prizna naslov imperatora, a arhiepiskopu Vasiliju naslov patrijarha Crkve u Bugarskoj, premda je jako dobro znao da papa nijedan od ta dva zahtjeva ne može odobriti. Papa pak u svojim pismima nije izravno odbijao Kalojanove zahtjeve. Kalojan je zauzvrat posebnom ispravom priznao papu vrhovnim vjerskim poglavarom, a papa je svojom Zlatnom bulom imenovao Kalojana kraljem (dajući mu naslov *rex*). Istom je bulom bu-

garskog arhiepiskopa Vasilija imenovao primasom Crkve u Bugarskoj. Naslov *rex* između ostalog je Kalojanu dao pravo izdavanja vlastitoga novca (s vlastitim likom).

Opisani mirovni sporazumi otkrivaju i različite podatke iz srednjovjekovne bugarske mikro-povijesti, npr. jasno pokazuju da su bili mogući razvodi brakova. Tako je 1324. mirovni sporazum između bugarskoga vladara Mihaila III. Šišmana Asena i Bizanta izravno prouzročio jedan razvod braka. Po želji Bizanta, bugarski vladar razveo se od Ane (Nede), kćeri pokojnog srpskog vladara Stefana Uroša II. Milutina, i oženio Teodorom Paleologinom, koja je bila sestra Andronika III.

Premda je druga tematska cjelina u ovoj knjizi posvećena isključivo odnosima Dubrovačke općine i Bugarske sredinom 13. stoljeća, već se u prvoj tematskoj cjelini spominju bugarsko-dubrovački odnosi, ali 23 godine ranije. Tu se, naime, ukratko analizira odnos bugarskog vladara Ivana II. Asena i Dubrovačke općine 1230. U to je doba, ističe autor knjige, Bugarska vladala prostranim teritorijem, čija zapadna granica nije bila jako udaljena od istočne granice Dubrovačke općine. Pretpostavlja da je Ivan II. Asen posebnom povlasticom omogućio Dubrovčanima slobodno kretanje i trgovinu čitavim tadašnjim bugarskim teritorijem. U okviru te povlastice navedeni su poimence pojedini gradovi u različitim dijelovima Bugarskoga Carstva, npr. grad Beograd na sjeverozapadu tadašnjeg bugarskog teritorija.

Prva tematska cjelina knjige završava svojevrsnom sintezom povijesnih događaja obuhvaćenih tom cjelinom, kojoj je dodan i vrlo kratak pregled bugarske povijesti do kraja 1371.

Premda je ova knjiga naslovljena "Bugarska i Dubrovnik. Dogovor iz 1253. g." samo se trećina odnosi na spomenuti sporazum (jer je druga cjelina u knjizi opsegom znatno manja od prve). Autor knjige potanko opisuje izgled spisa tog sporazuma sastavljenoga na pergamentu, te prati sudbinu dokumenta tijekom stoljećâ, kada je bio pohranjivan u različitim gradovima (Beč, Beograd itd.), a danas se čuva u Dubrovačkom arhivu. Također se osvrće na dosadašnja istraživanja i analize tog dokumenta. Prilaže njegov cjelovit tekst, uz vlastitu detaljnu analizu. Po načinu

na koji je dokument sastavljen, Božilov zaključuje da je nedvojbeno nastao i napisan u Dubrovniku, te da rukopis pripada u to doba poznatome dubrovačkom pisaru Paskalu. Pretpostavlja da je postojao i drugi primjerak tog dokumenta, koji je poslan u Trnovo na ovjeru bugarskome vladaru. Prema tom sporazumu, Bugari su mogli doći kao trgovci (trgovati i prodavati) u Dubrovnik, ostati koliko žele i biti oslobođeni svih pristojbi. Samo ako su kupovali pšenicu, trebalo im je posebno dopuštenje dubrovačkog kneza. Isto tako, Dubrovčani su mogli slobodno boraviti i trgovati na teritoriju Bugarskoga Carstva. Ukoliko bi pak neki Dubrovčanin umro na području Carstva bez oporuke, bilo je predviđeno da bugarske vlasti popišu njegovu imovinu i predaju je Dubrovniku. Isto je vrijedilo i u obratnom slučaju. Ako bi se pak u Bugarskom Carstvu vodio neki sudski proces u kojem je jedan od parničara Dubrovčanin, jamčilo mu se pravedno suđenje, a isto je vrijedilo i za Bugare u Dubrovačkoj općini.

Božilov smatra da je sporazum iz 1253. zapravo potaknut željom Dubrovčana da sačuvaju povlastice koje su dobili već spomenutim prethodnim sporazumom iz 1230, te da su to zapravo razrađeni tekstovi o pravima dubrovačkih trgovaca. Za razliku od sporazuma iz 1230, sporazum iz 1253. spominje i prava bugarskih trgovaca na području Dubrovačke općine, premda autor knjige nije siguran da je takvih zaista i bilo. Unatoč važnosti tog dijela sporazuma, Božilov je mišljenja da je važniji bio politički dogovor. Smatra da je za Dubrovčane sporazum s Bugarima značio i svojevrsnu zaštitu od teritorijalnih pretenzija srednjovjekovne Srbije. Pretpostavlja da Mletačka Republika, čiju su vrhovnu vlast tada priznavali, Dubrovčanima nije bila dovoljno jamstvo sigurnosti u odnosu na Srbiju, a sporazumom od 15. lipnja 1253. Bugarska je izrazila spremnost da u savezu s Dubrovnikom ratuje protiv Srbije. Iduće godine, 1254. (23. kolovoza), bugarska je vojska upala u teritorij tadašnje srpske države i došla do Bijelog Polja, a Dubrovnik je pak sklopio sporazum sa srpskim kraljem Urošem. Pri analizi tog povijesnog događaja autor knjige pokazuje veliki oprez. Ne donosi izravan zaključak da je Dubrovačka općina prekršila sporazum s Bugarima, prema kojemu se obvezala da će ta-

dašnji i svaki budući dubrovački knez podržati bugarskog vladara Mihaila Asena protiv srpskog vladara Uroša i njegovih nasljednika i suradnika. Naprotiv, ostavlja mogućnost da je Dubrovnik tako postupio u suglasju s bugarskim carem. Ipak napominje da, nakon sporazuma iz kolovoza 1254, Bugarska više nije mogla računati na pomoć Dubrovnika protiv Srbije.

Zadnji dio knjige sadrži analizu strukture vlasti u onodobnoj Dubrovačkoj općini. Opis ne uključuje samo način biranja kneza i trajanje njegova mandata, nego i upravna tijela vlasti, te pojedine osobe poimence u različitim upravnim tijelima (Velikom vijeću, Malom vijeću i dr.) sredinom 13. stoljeća. Kao područje Dubrovačke općine navodi se teritorij koji je na obali omeđen Sutorinom na jugu (danas u Crnoj Gori) i ušćem Neretve na sjeveru. Autor knjige također se osvrće i na povijest Grada. Te je podatke smatrao važnima, jer je knjiga ponajprije namijenjena bugarskim čitaocima. Bilo bi ipak zanimljivo kad bi poslužila kao novi poticaj hrvatskim povjesničarima u proučavanju dubrovačko-bugarskih odnosa.

Frana Marija Vranković